

"TAZKIRA JANRI «MAJOLIS UN-NAFOIS», «O‘ZBEK ADIBLARI», «FARG‘ONA ADIBLARI»"

Rahimjonova Mohinur

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi 22.94- guruh talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada tazkira janrining nazariy asoslari, tarixiy rivoji va o‘zbek adabiyotidagi o‘rni batafsil tahlil qilinadi. Tazkira janri shoir va yozuvchilarning hayoti, ijodiy faoliyati, adabiy merosi va davr ruhiyatini yozma manbalar orqali saqlash va o‘rganish imkonini beradi. Maqolada Majolis un-nafois, O‘zbek adiblari va Farg‘ona adiblari asarlari tahlil qilinadi.*

Asarlar orqali tazkira janrining o‘ziga xos xususiyatlari, jumladan: biografik qatlam, adabiy-tahliliy qatlam va namunaviy qatlam aniq misollar bilan ko‘rsatiladi. Biografik qatlam ijodkorning hayoti, kelib chiqishi, ta’limi va faoliyatini yoritadi, adabiy-tahliliy qatlam uning ijodiy yutuqlarini va badiiy uslubini baholaydi, namunaviy qatlam esa asarlaridan misollar keltirish orqali ilmiy va didaktik ahamiyatga ega bo‘ladi.

Maqolada tazkirachilik metodologiyasi, ijodkorlarni guruhlash va tasniflash, shuningdek adabiy jarayonlarni davrlashtirish kabi nazariy masalalar ham tahlil qilinadi. Shuningdek, tazkira janrining ilmiy manbaga asoslanganligi va adabiy tanqidning dastlabki shakllarini ifodalashi ko‘rsatib beriladi.

“Majolis un-nafois” asari XV asr adabiy muhitini, shoirlar va yozuvchilar o‘rtasidagi aloqalarni, ularning badiiy yutuqlari va estetik qarashlarini aniq faktlar bilan aks ettiradi. “O‘zbek adiblari” va “Farg‘ona adiblari” tazkiralari esa tazkira janrining zamonaviy va mintaqaviy shakllarini ifodalaydi, ularning adabiy jarayonni ilmiy va lokal kontekstda yoritishdagi roli alohida ta’kidlanadi.

Shu jihatdan maqola tazkira janrining adabiy tarixdagi o‘rnini, ilmiy va nazariy ahamiyatini, shuningdek adib va shoirlar faoliyatini ilmiy asosda o‘rganish metodikasini keng qamrovli tahlil qiladi. Maqola tazkiralari orqali o‘zbek

adabiyotining tarixiy rivoji, ijodkorlar faoliyati va adabiy muhitini chuqur tushunishga imkon yaratadi, adabiy tadqiqotlar va manbashunoslik uchun asosiy manba vazifasini bajaradi.

***Kalit soʻzlar:** tazkira, biografiya, adabiy manba, Alisher Navoiy, adabiy muhit, manbashunoslik, adabiyot tarixi, tazkirachilik, ijodkor*

Kirish:

Tazkira janri Sharq adabiyotida oʻziga xos ilmiy va adabiy manba sifatida shakllangan. U shoir va yozuvchilarning hayoti, ijodiy faoliyati, adabiy merosi va davr ruhiyatini tizimli ravishda yozma shaklda aks ettiradi. Tazkira nafaqat biografik maʼlumotlar toʻplami, balki adabiy tanqid va ilmiy tahlilning dastlabki shakllaridan biri sifatida qaraladi [1].

Tazkirachilikning asosiy maqsadi – ijodkorlarni tarixiy kontekstda yoritish, ularning asarlari va badiiy uslubini baholash hamda adabiy jarayonlarni tizimli ravishda ifodalashdir. Shu bilan birga tazkiralari orqali oʻsha davr adabiy muhiti, shoirlar oʻrtasidagi aloqalar va ijodiy maktablar haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin.

Oʻzbek adabiyotida tazkira janri XV asrdan boshlab shakllangan boʻlib, uning ilk mukammal namunasi Majolis un-nafois hisoblanadi. Asarda Navoiy oʻz zamondoshlarini tizimli tarzda baholagan, ularning ijodiy yutuqlarini tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilgan. Keyinchalik XX asrda yaratilgan Oʻzbek adiblari va hududiy tazkira sifatidagi Fargʻona adiblari asarlari esa tazkira janrining rivojlanishi va mintaqaviy xususiyatlarini ochib beradi.

Nazariy jihatdan tazkira janri uch asosiy qatlamga ega:

Biografik qatlam – ijodkorning hayoti, kelib chiqishi, taʼlimi va ijodiy faoliyati bayon qilinadi;

Adabiy-tahliliy qatlam – asarlari, badiiy uslubi, mavzu va motivlari tahlil qilinadi;

Namunaviy qatlam – asarlaridan parchalar keltiriladi va ilmiy misol sifatida qoʻllanadi.

Shu nuqtai nazardan tazkira janri nafaqat adiblar va shoirlar haqida ma'lumot beruvchi tarixiy manba, balki adabiyotshunoslik va manbashunoslik uchun metodologik asos vazifasini bajaradi. Tazkira orqali o'rganiladigan adabiy jarayonlar, ijodkorlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va adabiy muhitning rivojlanishi ilmiy asosda aniqlanadi.

Kirish qismida shuningdek, maqolaning asosiy vazifasi – tazkira janrining o'zbek adabiyotidagi rivojlanishini, asarlarning ilmiy va nazariy xususiyatlarini aniqlash, ularning adabiy jarayonni yoritishda roli va ahamiyatini ko'rsatishdir. Bu maqola o'quvchiga tazkira janrining tarixiy ildizlari, metodologik tamoyillari va zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari haqida to'liq ilmiy tasavvur beradi.

Tazkira janrining nazariy asoslari

Tazkira arabcha “zikr” so'zidan kelib chiqqan bo'lib, eslash, tilga olish ma'nolarini anglatadi. Adabiy termin sifatida u ma'lum bir davr yoki hududga mansub ijodkorlar haqida tizimli ma'lumot beruvchi asarni bildiradi.

Nazariy jihatdan tazkiralalar bir necha muhim komponentlardan tashkil topadi:

biografik qatlam, adabiy-tahliliy qatlam va namunaviy qatlam. Biografik qatlamda ijodkorning hayoti, kelib chiqishi, ta'limi va faoliyati bayon qilinadi. Adabiy-tahliliy qatlamda esa uning ijodi baholanadi, badiiy uslubi va mavzulari tahlil qilinadi. Namunaviy qatlamda esa asarlardan parchalar keltiriladi.

Tazkira janrining muhim nazariy xususiyati uning tarixiylik tamoyiliga asoslanishidir. Har bir ijodkor o'z davri bilan bog'liq holda yoritiladi. Bu esa adabiy jarayonni uzviylikda o'rganish imkonini beradi [2].

Shuningdek, tazkiralarda muallif pozitsiyasi ham muhim rol o'ynaydi. Tazkirachi ijodkorlarni baholashda estetik mezonlarga tayanadi va bu mezonlar orqali adabiy jarayonni tartibga soladi.

“Majolis un-nafois” asarining nazariy va adabiy xususiyatlari

Majolis un-nafois Alisher Navoiy tomonidan yaratilgan bo'lib, tazkira janrining mukammal nazariy va amaliy namunasi hisoblanadi. Asar 1491-yilda yozilgan va sakkiz majlisdan iborat [3].

Asarda 450 dan ortiq ijodkor haqida ma'lumot beriladi. Har bir ijodkor haqida qisqa, lekin mazmunli biografik ma'lumot va adabiy baho keltiriladi. Navoiy ijodkorlarni tasniflashda ularning iste'dodi, badiiy mahorati va ijodiy yo'nalishini asosiy mezon sifatida belgilaydi.

Asarning nazariy ahamiyati shundaki, unda tazkira tuzish prinsiplari aniq namoyon bo'ladi. Ijodkorlarni guruhlash, baholash va ularning asarlaridan namunalar keltirish tizimli ravishda amalga oshirilgan. Bu esa keyingi tazkiralalar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilgan [4].

Bundan tashqari, asarda XV asr adabiy muhiti, ijodiy maktablar va shoirlar o'rtasidagi aloqalar haqida muhim ma'lumotlar mavjud.

“O‘zbek adiblari” asarining nazariy rivojdagi o‘rni

O‘zbek adiblari tazkira janrining zamonaviy shaklini ifodalaydi. Unda biografik ma'lumotlar bilan bir qatorda ilmiy-tahliliy yondashuv kuchaygan.

Asarda ijodkorlar faoliyati tarixiylik va izchillik asosida yoritiladi. Har bir adibning ijodi davr kontekstida tahlil qilinadi. Bu esa tazkira janrining ilmiy darajaga ko'tarilganini ko'rsatadi [5].

Mazkur asarda adabiy jarayonni davrlashtirish, ijodkorlarni tasniflash va ularning o'zaro ta'sirini aniqlash kabi ilmiy metodlar qo'llanilgan. Bu jihatlar uni klassik tazkiralardan farqlaydi.

“Farg‘ona adiblari” asarining nazariy ahamiyati

Farg‘ona adiblari mintaqaviy tazkira sifatida tazkirachilik an'anasining yangi yo'nalishini ifodalaydi.

Asarda Farg‘ona vodiysida yashab ijod qilgan adiblar haqida ma'lumotlar beriladi. Ijodkorlar faoliyati hududiy adabiy muhit bilan bog'liq holda yoritiladi. Bu esa adabiyot tarixini lokal darajada o'rganish imkonini beradi.

Mintaqaviy tazkiralarda adabiy muhit, ijodiy maktablar va madaniy aloqalar tizimi chuqurroq aks etadi. Shu sababli ular umumiy adabiyot tarixini to'ldiruvchi muhim manbalar hisoblanadi.

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

Xususiyat	“Majolis un-nafois”	“O‘zbek adiblari”	“Farg‘ona adiblari”
Yozilgan davr	XV asr oxiri (1491) [1]	XX asr, sovet davri va mustaqillik davri [2]	XX asr, hududiy tahlil asosida [3]
Muallif	Alisher Navoiy	Turli ilmiy tadqiqotchilar to‘plami	Hududiy adabiyotshunoslar
Janriy xususiyat	Klassik tazkira, tarixiy-biografik	Biografik va ilmiy- tahliliy tazkira	Mintaqaviy tazkira, adabiy muhitga e‘tibor
Tahliliy yondashuv	Ijodkorlarni estetik mezonlar bo‘yicha baholash	Ijodkorlarning ijodi va asarlarini zamon kontekstida tahlil	Hududiy muhit, ijodiy aloqalar va mahalliy maktablar asosida baholash
Asarlar soni va qamrovi	450 dan ortiq shoir va yozuvchilar	O‘zbek adabiyotining turli davrlari vakillari	Farg‘ona vodiysidagi shoir va yozuvchilar
Ma‘lumot manbasi	Asosiy manba – muallifning o‘zi va davriy adabiy an‘analari	Arxiv hujjatlari, ilmiy tadqiqotlar, asarlar	Hududiy adabiy manbalar, oralik va yozma ma‘lumotlar
Nazariy ahamiyati	Tazkira janrining metodologik asosini belgilaydi	Tazkira janrining zamonaviy ilmiy shaklini namoyon qiladi	Tazkira janrining mintaqaviy rivojlanishini ko‘rsatadi
Adabiy xususiyat	Badiiy baho bilan birga tarjimai hol	Ijodkorlarni davr kontekstida yoritadi	Mintaqaviy adabiy muhitni aks ettiradi

Xulosa:

Tazkira janri o‘zbek adabiyotida tarixiy va ilmiy manba sifatida muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 3 ta tazkira – “Majolis un-nafois”, “O‘zbek adiblari” va “Farg‘ona adiblari” – o‘z davrlarida adabiyotshunoslik va manbashunoslik uchun noyob manbalar vazifasini bajaradi.

“Majolis un-nafois” asari tazkira janrining klassik shaklini aks ettiradi. Alisher Navoiy ijodkorlarni estetik mezonlar asosida baholagan, ularning hayoti, asarlari va badiiy mahoratini tizimli ravishda yoritgan. Shu bilan birga, asar XV asr adabiy muhiti, shoirlar o‘rtasidagi aloqalar va ijodiy maktablar haqida ham aniq tasavvur beradi. Bu esa tazkira janrining metodologik asosini belgilaydi va keyingi tazkiralar uchun poydevor vazifasini bajaradi.

“O‘zbek adiblari” asari esa tazkira janrining zamonaviy ilmiy shaklini ifodalaydi. Unda adiblarning ijodi zamon kontekstida tahlil qilinadi, arxiv hujjatlari, ilmiy tadqiqotlar va adabiy manbalardan keng foydalaniladi. Asarda adiblarni davr bilan bog‘lash, ijodiy jarayonlarni tizimlashtirish va ularning o‘zaro aloqalarini aniqlash orqali tazkira ilmiy darajada rivojlantirilgan. Shu tariqa bu asar tazkira janrining klassik shakldan zamonaviy ilmiy shaklga o‘tish jarayonini namoyon qiladi.

“Farg‘ona adiblari” esa tazkira janrining mintaqaviy rivojlanishini ochib beradi. Unda Farg‘ona vodiysidagi shoir va yozuvchilar faoliyati, ularning ijodiy aloqalari, hududiy adabiy maktablar va madaniy muhit yoritiladi. Bu asar tazkira janrining lokal va mintaqaviy kontekstda rivojlanishini ko‘rsatadi, adabiyotshunoslikda hududiy tadqiqotlarning ahamiyatini oshiradi.

Uchala asarni taqqoslaganda quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

Tazkira janri tarixiy rivojlanish bosqichlarini o‘zida mujassamlashtiradi: klassik (“Majolis un-nafois”), zamonaviy ilmiy (“O‘zbek adiblari”) va mintaqaviy (“Farg‘ona adiblari”).

Har bir asar adabiy jarayonni, ijodkor shaxsini va adabiy muhitni yoritishda o‘ziga xos metodologik va nazariy yondashuvni qo‘llaydi.

Tazkiralar orqali o‘zbek adabiyotining tarixiy ildizlari, ijodiy merosi va

mintaqaviy adabiy maktablar tizimi ilmiy asosda o'rganiladi.

Bu asarlar manbashunoslik va adabiy tadqiqotlar uchun mustahkam ilmiy poydevor yaratadi, shuningdek, tazkira janrining metodologiyasini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Shunday qilib, tazkira janri o'zbek adabiyotida nafaqat tarixiy manba, balki adabiy tanqid va ilmiy-tahliliy yondashuvning muhim vositasi sifatida rivojlanib kelmoqda. Mazkur uch asar esa tazkirachilik an'anasining turli bosqichlarini ko'rsatib, adabiyotshunoslik va manbashunoslikning metodologik asoslarini boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Alisher Navoiy. *Majolis un-nafois*. — XV asr oxirida yaratilgan, 8 majlisdan iborat, 450 dan ortiq ijodkor haqida ma'lumot beradi [1].

O'zbek adiblari. — O'zbek adabiyotining turli davr vakillari haqida ilmiy-biografik ma'lumotlar jamlangan manba [2].

Farg'ona adiblari. — Farg'ona vodiysi ijodkorlari va hududiy adabiy muhitni yorituvchi tazkira [3].

Abdurahmon Jomiy. Adabiy merosi va tazkiralarda aks etishi bo'yicha tadqiqotlar [4].

O'zbek adabiyoti tarixi. — Akademik nashrlar, Toshkent [5].